

LJUSNE BRÄDGÅRDAR PÅ NORRA SIDAN ÅREN 1849 - 1978

Foto: Stig Wallström

Högbanesystemet vid Ljusne brädgård. Den tidigare axelbärningen av virke upp på stabbarna ersattes av ett högbanesystem där man nu från högbanans virkesvagnar firade ner virket till stabben.

I samband med att det vattendrivna sågverket uppfördes under åren 1849-1850 anlades också en brädgård ca 250-300m från sågverket i östlig riktning, troligen på den s.k. Etterungsudden. Brädgårdsområdet utvidgades ytterligare österut, troligtvis under 1850 talets senare del genom utfyllnad av området till och med grundet Landskär.

På 1864 års karta upprättad av Kommissionslantmätare E.A Holmgren har brädgården med lastningskaj utvidgats ytterligare genom utfyllnad av den grunda vik som begränsades av Vårdbergets södra sida. Lastningskajens, brädgårdskajens, totala längd var 1862 ca 710m. I samband med denna utfyllnad skapades en kanal genom brädgården och den hade en ände ansluten mot havet. Kanalen delade i princip brädgården i två delar. Den norra delen benämndes övres, den övre brädgården och den södra delen kallades nedres, nedre brädgården. Kanalens hela längd var ca 475m och bredden varierade mellan 7,5 och 18m. Det sågade virket staplades och sköttes manuellt av vagnkarlar på den "rallbana" som var anlagd mellan sågen och brädgården. Strax före brädgårdsområdet grenade sig banan i tre spår som gick ut mellan stabbarna. Det kan man se i den beskrivning som tillhör tavlan "Utsikt öfver Ljusne sågverk i Hälsingland" målad år 1863 av Albert Blombergsson.

I brädgården togs virket emot av klamparna, en yrkesgrupp som rankades högst på brädgården. I sågverksindustrins barndom var klamparna en sorts bas som enbart övervakade arbetet. Klamparna var erfarna brädgårdsarbetare som avgjorde vilken kvalitet det mottagna virket hade och därför vilken stabbe det skulle staplas i. Stabbläggarna bar sedan iväg brädorna på en läderputa på axeln till den plats där de skulle torkas. Där staplade de virket i en stabbe som kunde bli åtskilliga meter hög. Stabbläggarna hade det hårdaste och mest riskfyllda arbetet och hörde till brädgårdsadeln och därför rankades de som högavlönade inom sågverksindustrin.

Enligt E.K Holmgrens karta över Ljusne brädgårdar, upprättad 1869, förgrenar sig huvudbanan i två spår på var sin sida om den befintliga kanalen. Brädgårdens yta var vid denna tid år 1869 101.550m².

I samband med att sågverket byggdes ut och produktionen ökades måste också brädgårdens kapacitet ökas i motsvarande grad.

En karta över Ljusne brädgård med iakttagande av förestående förändringar upprättad år 1878 av Alfred Hahn, ger en bild av det utökade eller den planerade utökningen av brädgårdsområdet. Brädgårdens yta hade ökats till ca 161.711m², bland annat hade 19.000m³ berg sprängts bort, vilket gav ett tillskott av ca 11.500m² yta. Spårområdet inom brädgården hade också utökats och den totala längden spår, huvudspår och stickspår var nu ca 6300m.

“De världsbekanta strikerna”

“Har nu och beklagligen nått Söderhamnstrakten, i det s.k vagnkarlarna och ribbkuskarna vid Ljusne sågverk - 106 till antalet, - på tisdag morgon (30/4) inställt sitt arbete. Orsaken, som huvudsakligen låg i ett av en bokhållare begånget misstag vid uträkningen av avlöningen, blev dock undanröjt så snart förvaltaren E.J Westerberg erhöll kännedom därom. Den svenska nektarn hade emellertid gjort sitt till att yttermera upphetta de retade sinnena, varför allesammans begärde sina räkningar och hade den 1 ds då detta skrevs, ej förmått återgå till arbetet. Förlusten för sågverket beräknas till 2500 timmer per dygn. Sedan ovanstående var uppsatt har de erhållit del av tvenne till Söderhamn ankomna telegram, varav det förra daterat den 2 ds middagstiden, innehåller att omnämnda arbetare idag samlat sig tillhoppa gående genom hela sågverket under fana, skrik, hot och begående våld, mot den övriga arbetarpersonalen. Det senaste telegrammet, ankommet samma dag senare på aftonen, medförde dock den hugnerska underrättelsen: Upproret stillat och saken bilagd med arbetarna här“. (Ur Helsingens den 4/5 1872).

År 1882 var antalet anställda på brädgården ca 322 fördelade på 250 brädgårdsarbetare, 48 stabbläggare, och 24 klampare.

Brädgårdsbranden den 18 april 1883 då värden för två miljoner kronor gick upp i rök. Ett tidningsreportage från den 19 april berättar:

“Två miljoner i aska. I går morse spred sig över länet och landet den uppseendeväckande och sorliga nyheten att Ljusne-Woxna aktiebolags stora brädgård vid Ljusne älvs utlopp lagts i aska av våreld, som kl 6 på morgonen uppstått av okänd anledning mitt i den av vintersågningens virkesfyllda, oregelbundet och illa liggande brädgården. För ägarna, greve von Hallwyl och änkefru Johanna Kempe kunde elden icke komma på en olägligare tid, ty hela vintersågningens resultat låg upplagt på brädgården och intet ännu har hunnits skeppas. Virket var gott och det uppgives att det bortkontrakterats till förmånligt pris.

Elden spred sig med förfärande hastighet över hela brädgården. Inom en halvtimme var det hela ett enda eldhav, vars sken iaktogs vida omkring. Också kajerna brann och pråmar flöt brinnande i vattnet. Trots alla ansträngningar kastade sig elden över kanalen, där inom kort allt virkesupplag ävensom de magasin, i vilka förvarades för utskeppning avsett järn, stod i ljusan låga. Man beräknade att 18.000 standardvirke låg upplagda på den ofantliga brädgården. Nu fanns icke en plank, icke en bräde, inte ens en stabbe kvar. Skadan skattas till icke obetydligt över 3 miljoner kronor.”

Ljusne brädgårdsbrand den 18 april 1893. Företagets beskrivning av det brunna.

Strax efter kl 6 på morgonen utbröt elden i en brädstapel i nordvästra hörnet av brädgården. Enligt polisförhøret utgjorde det brunna; hela brädgården med brädupplag, 13 elektriska justerverk, ett timmermagasin med däri förvarat timmer, materialbodar, brädgårdskontor, pråmskjul, flera skjul för brädupplag, 62 pråmar, tvenne järnmagasin med stångjärnsupplag, belägna på malmgården invid hyttan samt på Storstensharet, hela det där befintliga brädupplaget, två flottningskaserner, en klensmedja, två skjul för upplag av ångbåtsved, en större materialbod, slip för pråmuppdragning, ytterligare en byggnad samt 13 pråmar varav 9 nya och 4 nyreparerade. Därtill uppbrändes ex. mer än 6000 fot brädgårdskajer, beräknade i värde till 2 kr per löpandefot. Det berättas att gjutjärnshjulen på en i närheten stående ribbvagn smälte ned. Då gjutjärnet smälter först vid 1.200 celsius, måste den brandutvecklade hettan varit så stark.

Allt var just i ordning för exporten, likasom Ljusne (som anses vara den största i Norden näst Skutskär) städse varit det verk i Norrland, som varit först färdigt att möta skeppningen. I brädgården förvarades omkring 18.000 standards bräder som representerade ett värde av omkring 2.000.000 kronor. Røken av branden och delvis elden syntes ända in till Söderhamn.

Greve von Hallwyl befann sig vid tiden av branden i Schweiz, men gav genast telegrafisk order om att ofördrøjligen sätta igång arbetet av omtanke för sina arbetare, så sågningen påbörjades redan på onsdagen den 17 april (en dag före branden?) med 12 ramar. 120.000 timmer fanns inne att försåga.

Ännu in på 1950-talet förekom uppgifter på Ljusne att vattnet i den 400m långa och mellan 7,5 och 18meter breda kanal som delade dåvarande brädgård, skulle ha kokat i samband med branden. Även hjulångaren Ljusne, en bogserbåt blev lågornas rov och sjönk i den förut omtalade kanalen. Den bärgades aldrig enligt uppgift från Göte Råberg, och vraket bör finnas någonstans under mark på det gamla brädgårdsområdet.

Brädgården byggdes snabbt upp igen och den kanal som förut delade brädgården i två delar fylldes igen. Brädgården var i drift till slutet av år 1907 i samband med att sågverksdriften upphörde. Någon såg- o brädgårdsverksamhet förekom inte mellan åren 1908-1915.

I samband med att ett nytt sågverk anlades 1915-1916 byggdes även brädgården om. Den tidigare axelbärningen av virke upp på stabbarna som utförts av stabbläggare, ersattes av ett högbanesystem. Genom detta system som gick ut på att man från högbanans virkesvagnar firade ned virket, då eliminerades det förut tunga och farliga manuella stabbläggnings. Brädgården dimensionerades i första hand för en kapacitet av ca 10.000 stds. enligt Harry von Eckermann, var kapaciteten 1919 ca 15.000 stds och hade 1916 13 elektriskt drivna men manuellt hanterade kapverk.

Brädgården var i stort sett oförändrad till 1956 då de flesta högbanor revs och successivt ersattes med gator för truckdrift. Två nya justerverk med automatisk märkning och stycketalsräkning kom till vid samma tidpunkt. I samband med denna investering skrotades de gamla manuella justerverken.

År 1960-1962 tillkom en anläggning för artificiell torkning. Anläggningen bestod av två torkkanaler med längdcirkulation. Regleringen av lufttemperatur och luftfuktighet skedde med elektroniska instrument, virkespaketen matades fram genom anläggningen med hydraulisk stegmatning. Fläktmaskineriet var av Sv. Fläktfabrikens tillverkning och hade en torkkapacitet på 12 stds. /dygn. Denna kapacitet motsvarade ca 1/3 av sågproduktionen. Återstoden av virket torkades i den befintliga brädgården. Den totala sågkapaciteten vid denna tid var ca 10.000 stds. För lagring av torkat virke uppfördes två öppna magasin. Det ena magasinet hade måtten 18x84m och rymde ca 400 stds, det andra hade måtten 18x92m och rymde 500 stds.

I brädgården fanns 1966 fyra åttatons gaffeltruckar försedda med kommunikationsradio. Truckarna betjänade både såg och brädgård. För kajlastning av virke skedde en uppmuddring av det gamla hamnområdet och en ny betongkaj uppfördes. Transporten från brädgårdsmagasinet till kajen skedde med en specialtruck. Trucken lade virkespaketen på en takförsedd vagn som åkte parallellt med fartygsidan. Från vagnen tog fartygskranarna ombord virket. Man kunde med denna anordning lasta fartyg även om det regnade kraftigt. Fortfarande tillämpades även det gamla systemet med pråmlastning och bogsering ut till fartygen som låg på redan.

Brädgården avvecklades successivt efter sågverkets nedläggning 1974 och var helt avvecklad 1976. Därmed hade en 126-årig brädgårdsepok gått ur tiden.

Källförteckning över skrifter och handlingar

J. Bergvall: Nedläggning av Ljusne sågverk 1907.

L. Bylund: Historisk översikt 1671-1993.

Ljusne Bruksmuseum: Div. Arkivmaterial.

Ljusne Rittjänst: Div. Arkivmaterial.

Lokaltidningar: Artiklar och reportage.

A. Nilsson: Sågverkskrisen 1879 och dess följder för arbetarparten vid Ljusnes Sågverk.

T. Nyberg Div. Arkivmaterial.

B. Rondahl: Säsongarbetare och emigration i Söderala bygd.

H.von Eckermann m.fl: Skogsbruk och skogsindustrin i norra Sverige.

Bilagor: Div. Kartmaterial.